

[0373] IN MENNICH OPMERKINGEN OER „TJESCK-MOARS
SEE-ÆNGSTE"

Sa't wy witte, rinne de mieningen oer Gysbert Japicx syn fers *Tjesck-moars see-ængste* noch al úttinoar. Wylst Haantjes it tige heech sette, achte Douwe Kalma it yn 'e groun mislearre, en de wissens, dêr't beide mannen har oer dy kwesje mei útlitte, docht hast hwat komysk oan. Sa net, Haantjes is dochs net hielendal sûnder kritek: it trêdde diel fan *Tjesck-moar* is gâns minder as de earste twa dielen en it mei gjin kwea en helje hjir syn forklearring fan dat ûnderskie yn nivo oan. Haantjes skriuwt dan (s. 133):

„Het derde stuk echter is veel minder. Tjesck-moar begint dan weer met dezelfde klachten die ze ook reeds in het tweede gedeelte had geuit. Dan gaat ze, zonder enige reden, van het heden (het afscheid) over op de toekomst (een schipbreuk) en vervalt tenslotte in overpeinzingen. Niet Tjesck-moar denkt dan, maar Gysbert zelf ... Heeft Gysbert dit derde gedeelte toegevoegd met een didacties doel? Om dit losbandig gedrag der zeelui te hekelen? Ik geloof van niet. Daarvoor bleven de gedachten die hij hier ... uitte, te veel vraag en bezitten ze te weinig stellige zekerheid.

Maar hoe moeten we de toevoeging van dit laatste stuk dan verklaren? ... We hebben reeds opgemerkt, dat *Tjesck-moars see-ængste* een ongekende vaart, een krachtige rythmiese beweging bezit. Deze bewogenheid duurde ook hier voort, toen de stof reeds verbruikt was. Vandaar dat Gysbert, die gedwongen was voort te gaan met dichten, in dit derde deel als vanzelf op zijn eigen gedachtenleven terugviel".

De stoffe, beppe (?) Tjesck har ôfskie fan har eachappel, wie dus nei de earste beide parten fan it fers oprûkt; de krêftige biweging fan it fers needsake de dichter lykwols om troch te gean en sadwaende moast er wol op syn eigen tinzen tobekfalle; in didaktysk doel hat er mei syn lêste strofen (it trêdde part) net hawn.

Hoe't jin dy forklearring ek mûlket, Haantjes hat foargoed it bisef hawn, dat der yn *Tjesck-moar* in brek foarkomt en Kalma freget him sels ôf, oft Gysbert twa biwurkingen oaninoar breide hat. It liket yn alle gefallen dúdlik, dat yn dat fers twa eleminten, motiven gearkomme, te witten de klacht fan in frou, dy't ôfskie nimt fan in manskpersoan, man, feint, soan, dy't nei fiere lannen útfart, en de kritek fan in moralist op it bandeleaze, sûndige libben fan it séfolk. Yn *Tjesck-moars see-ængste* binne, om mar ris Hollânske wurden to brûken, in "scheydt-liedt" en in "vermaen-liedt" forienige.

Ofskiedslieten kin men fansels yn 'e sawntjinde ieu, en ek wol earder, withoefaek fine en yn it algemien kin men wol úthâlde, dat Gysbert gjin fers skreaun hat, dêr't yn de literatueren fan oare lannen net gâns parallellen fan oan to heljen binne. Ofskiedslieten, ornearre foar útfarrende sélju, moatte yn

dy âlde tiden wol in soad dichte wêze. As men bitinkt, dat de Nederlanners yn 'e sawntjinde ieu de frachtskippen fan Jerope wiene, as men der oan tinkt, hoe't se har op alle sêen weagen, as men rekkenet dat alle jierren hûnderten skippen de havens útfearen, dan moatte har hjir faken lytse ôfskiedsdrama's ôfspile hawwe, hwant hoefolle sêlju kamen net werom? As wy ús yn dat forline fordjipje, rize foar ús each rju tryste froulju op, skriemend om it farwol fan dejingen, dy't har it neist wienen op ierde en wy bigripe: sokke tafrielen moasten de dichters wol by 't hert krije en yn fersen útkrystallisearje. Ofskiedslieten sille yn dy jierren gauris dichte wêze.

Haantjes hat sokke lieten, sa't it liket, kend. Gysbert, sa seit er op s. 132 fan syn boek, hat yn *Tjesck-moar* „een werkelijk toneeltje" opropen en jowt ús net "het stereotiepe beeld van een moeder, die haar zoon vaarwel zegt". Soe it byld fan in faem, dy't har feint farwol seit, noch net justjes stereotiper west hawwe? Ik haw foar my lizzen in bondeltsje dichtwurk fan Cornelis Rhijnenburgh út Medemblik, to witten syn *Vreugde-bergh* (1661) ¹, en helje dêr it folgjende fers út oan:

De Vrijster het Schip door de opswellende baren der Zee na-ooghende, neurijt aldus in haar selven, STEM: Wie wil hoore singgen.

VAar wel mijn Lief/ mijn leven /
 Hoe nietigh is de Mensch?
 In God bestaat het geven
 Van al dat ik u wensch/
 Hy laat u spoedigh varen/
 En wil door zijn genaad'
 U over-al bewaren/ O Lief!
 Voor p'rijckel en voor schaad'.

Eylaas! daar gaat hy henen/
 De Prins van mijn gemoedt.
 Hoe ras is 't Schip verdweenen?
 Door snelle golven vloedt:
 Hoe wierd' de boegh bevochten
 Van d'aangedreven Zee/
 Mijn oogen/ soose mochten/ O Lief!
 Die gingen soetjes mee.

Hoe sal mijn hert verlanggen?
 Dat ik u we'er magh sien:
 Eer ik u magh ontfanggen/
 'k Verlangh mijn hert aan twien.
 Ik sal u Welkom hieten
 Met vreughden en gesangh/
 Dan sullen wy genieten/ O Lief!
 Een soeten ommegangh.

It mei ús faeks in stereotipe figuer sjen litte, dit ferske, it is grif net min en sels gefoeliger, ynliker as *Tjesck-moar*. Fierders konstatare wy, dat dizze twa

¹ C. Rhijnenburghs *Vreugde-bergh*, Bestaende in Ziel-suchten, Bruylofts-Gesangen, en Stichtelijke Vermakelijkheden. De derde Druk / van nieuw oversien en verbeterd. Tot Medemblik, Voor Claas Theunisz. Boeck-verkooper op de Nieuwestraat/ in 't vergulden A.B.C. 1661. (De foarste printinge is fan 1655).

fersen op itselde thema wol safier faninoar ôfwike, dat de frage oft Gysbert Rhijnenburgh syn priuwke kend hat, sels net by ús opkomt. Wol hat er kend - Kalma hat der al op wiisd - de *Vechtzing*, dy't Vondel dichte hie op it houlik fan Maria Tesselschade en Allart Crombalch (1623); it tal oerienkomsten is sa great - sj. s. 243 f. fan Kalma syn boek - dat yn dat stik gjin twivel oerbliuwt. Men soe allinne graech witte wolle, yn hoefier't Vondel yn syn sang faeks ôfhinklik west hat fan foarbylden, d.w.s. fan útlânske boarnen. Wylst Gysbert Tjesck-moar op in hege wier stean lit, set Vondel syn nimf op in „hooge wal". Soene wy dêr mei in tradysjoneel elemint to meitsjen hawwe? De neolatynske dichter Jacopo Sannazaro sjocht yn ien fan syn lofdichten fan in rots op 'e sé del, dêr't tonynfiskers oan 't wurk binne. Tradysjoneel is yn alle gefallen it motyf fan de tsjinstelling tusken fjild- en sélibben, tusken boer en séman, dy't by Vondel efkes om 'e hoeke kipet, by Gysbert hwat wiidweidiger bihannele wurdt, mar yn in Hollânsk liet as de *Twee Gebroeders Stout* in bihearskjende rol spilet. It is koartlyn ôfprinte yn de *Mededelingen van de Centrale Commissie van het Nederlandse Volkseigen* (No. 18, dec. 1966) en komt foar yn in lietesamling (fan Anthonis Buytevest, ein 16de ieu), dy't op it Gemeentearchyf fan Leijen leit. Marie Veldhuyzen, dy't it buorkundich makke hat, neamt it in alderaerdichst fers en dat kin men mei har iens wêze. It giet oer twa bruorren *Den eene was een seeman, Den ander beidet lant*, dy't meiinoar stride. It twadde kouplet is sa:

Doen sprack die hupschen dellevenaer
nu hoert nae zijn voermoen
Ick prijser de veldekens
staen lustich ende groen
En die blomies tryonfant
om te gaen spanseere
met enckel de soelde schoen
barrevoets al doer het Lant.

Mar dit motyf hat fansels ynternasjonael west en as it my net mist, kaem it al yn 'e Aldheit foar. Yn 'e Renaissancetiid is it grif faek bihannele, ek, en miskien wol it earst, troch neolatynske dichters as de Italjaen Flaminus (1498-1550), dy't wer in Fascitellus (1502-1564) biynfloede hat. Fan ien fan dy syn sangen seit Ellinger yn syn *Geschichte der neulateinischen Literatur Deutschlands im sechzehnten Jahrhundert*, Berlin und Leipzig 1929-33, Bd. I, s. 262: „Zugrunde liegt der von Flaminus mehrfach durchgeführte Gegensatz zwischen dem Landmann und dem Schiffer, der unruhig das Meer nach Gewinn durchheilt".

Wy ha niis sein, dat Gysbert yn syn *Tjesck-moar* in ôfskiedsliet mei de klachten fan in moralist forboun hat. Dat dat (earste) skift by in séfarrend folk as de Ingelsken ek foarkomme moast, kin men fan tinken wol hawwe. Yn in sechtjinde-ieuske samling, *Tottel's Miscellany* fan 1557, komme trije fersen foar mei klachten fan froulju, hwaens man omswalket op 'e sé. Hja lykje fierders hielendal net op Gysbert syn stik, mar tsjutte der dochs op, dat it thema ek yn Ingelân de oandacht hawn hat. De nûmers 17 en 19 fan dy samling hjitte beide gelyk: *Complaint on the absence of her lover being at sea*, wylst nû. 190 ta titel hat: *The ladye praieth the return of her husband abiding on the seas*. It soe jin gjin nij

dwaen, as der yn in ieu, de sechtjinde, doe't de Ingelske machtsútwreiding bigoun, mear fan sokke fersen skreaun wiene. Mûglik - boppe haw ik der al op wiisd - bistiet der ek forbân mei Itaelje, dêr't Jacopo Sannazzaro (1455-1530) it nije genre fan de fiskersekloge skepen hie en Gambara it mei skipperseklogen bisocht. Syn earste ekloge is de klacht fan in frou, hwaens man sêman is en dy't it mar tryst achtet om troud to wêzen mei ien, dy't altyd fier fan it houliksbêd omswalket. Bernardino Rota, dy't yn 1560 to Napels syn *Piscatorie* útjoech, hat de earste west, dy't sokke eklogen yn 'e folkstael skreau. Mar dy ûnderstelling soe fansels neijer ûndersocht wurde moatte.

Hat de tsjinstelling tusken sé- en lânlibben in tradysjoneel motyf west, miskien kin men fan de klachten oer it losse libben fan de sélju itselde sizze. Dirk Pietersz Pers giet yn in *Zee en schipperliedeken* (yn *Bellerophon*, ed. 1633, s. 104) op dat aspekt net tige yn, mar dêrfoaroer is W. Schellinger (in Skylger?) yn syn bondel '*t Volmaeckte en toe-geruste Schip* (Amsterdam 1678) wiidweidiger. Op side 87 fan dat boekje, dat ek in moai ôfskiedsliet bifettet, fine wy it fers *Oost-Indische vaert* (Stemme *Ick gingh op eenen Morgen*) en yn it alfte kouplet dêrfan sjongt de dichter:

Komense weer in Hollandt dan/
 Zy zijn gans niet verbeetert/
 Maer noch al d'Oude Man.
 In plaets men Godt sou dancken
 Voor een behouden Reys/
 Zo gaen sy (watte rancken/
 By Hoeren vuyl van Vleys/
 Haer schoon en suer verdiende Gelt
 Verteeren en versmeeren
 Tot d'alderlaetste spelt.
 Met 't Hoertjen op een Wagen
 Ziet mense rijden prat:
 't Is niet om to verdragen/
 t' Amsterdam door de Stadt.
 Wie hoorde oyt van sulck gedoen;
 Daer Godt haer heeft gezeegent/
 Gaet men 't Godtloos verdoen.
 Oorlof gy Zee Matroosen/
 Van d'Indiaense Vaert/
 Onthout u van de Boosen;
 Vooral u Ziel bewaert:
 Zo sal de Heer (tot een besluyt)
 U Reys geduerigh zeegenen/
 Met Welvaert/ in en uyt.

Sa'n klacht is gâns rêstiger fan toan as Tjesck-moar harres, mar hja komme op itselde del. Foar 't neist sille der noch wol mear fan sokke jeremiades gear to fandeljen wêze, hwant bihalven de niisneamde samling hawwe der wol mear sjongboekjes foar sélju west en dêrby grif ek wol sokke, dy't it sochten yn it morele, dy't it séfolk formoannen en warskôgen. Ik nim to'n earsten oan, dat dy stoffe troch mear dichters en rymkers bihannele is en dat Gysbert sadwaende ek foar syn moralisearjende strofen foarbylden ûnder de eagen hawn hat.

Hoe is it ûntstean fan *Tjesck-moars see-ængste* to „forklearjen”? Sa't ik al trochskine litten haw, bifrediget Haantjes syn forklearring my net sa bot - yn it lêste part soe ús dichter op syn eigen tinzen tobekfallen wêze, syn stoffe wie útput. Mar dy tinzen passe treflik yn it brein fan in âldminske, dat net allinne har bernsberns (?) lichaemlik libben bidrige achtet, mar ek deadlik gefaer foar syn siele wanken sjocht - sêlju libje sa rûch en goddeleas. Sokke tinzen passe likegoed by har as de moanjende wurden fan Haytse-iem by de âldman, dy't syn mich Jolle it leksum lêst, wurden, dy't Kalma net ta sokke krityske opmerkingen forlokken as Tjerneboer en Tjesck-moar harres. Kalma hat al opmurken: Tjesck-moar is de froulike wjergera fan de warskôgjende, protteljende Haytse-iem. Soe it nou net sa west hawwe, dat Gysbert in ôfskiedsliet dichtsje wollen hat, mar dat de moaralist yn him him twong, dêrby teffens yn to gean op de seedlike gefaren fan it sémansbirop? En it seit himsels, dat er de warskôgings en klachten dêroer allinne yn 'e mûle lizze koe fan in âlde frou. Dêrom stiet op 'e hege wier gjin jonge frijster, dy't fan hwat bolbjirkenens op syn tiid nei alle gedachten net sa fij west hawwe soe, mar de âlde, grize Tjesckmoar mei har tragysk gebeart. It âldminske waerd berne, doe't Gysbert “bisleat” om yn syn fers twa thema's to bihanneljen, dy't er op in net al to lokkige wize oaninoarlaske hat. Al hat er dy beide thema's yn oarmans wurk wol gauris birymke fine kinnen, it soe my dochs nijdwaen, as fan de figuer fan Tjesck-moar yn 'e literatuer de wjergera oanwiisd wurde koe.

De forneamdste rigels fan *Tjesck-moars see-ængste* binne wol de rigels 8 (*Op in ijken board to driuwen*) en 51 (*Breckt in tin boerdke' as in tomme*). Ta forklearring is wiisd op in plak yn H. Soet syn *Op en Nederganck van Stavoren*, dat yn 1647 útkaem, mar al sûnt Wassenbergh witte wy, dat se by einsluten tobekgeane op Juvenalis. Kalma hat opmurken, dat dat byld wol faker foarkomme soe yn in tiid, dy't de antiken sa heech hie as Gysbert sines. Yn dat stik hie er skoan gelyk: ik foun dy metafoar noch by Cats, dy't it yn syn fers *De macht des gelds* hat oer “holle planck” foar skip, en yn de Ingelske samling *The Paradise of Dainty Devices* (1567). William Hunnis skriuwt dêr yn syn fers *The Shipman*:

A bedless board in sea's unrest
may hap to him that chanceth best

en Martin Opitz, de greate Martin Opitz, komt sels tige ticht by ús dichter as er yn syn *Lob des Feldlebens* sjongt:

da zwischen Todt und Leben
Ein Daumendickes Brett ...

Opitz sil wol in Hollânsk foarbyld hawn hawwe, tink, mar wy bigripe, as it byld op Juvenalis tobekgiet, sil it rounom yn Jerope wol werom to finen wêze. Itselde is faeks it gefal mei it grapke yn r. 44: *Dy dear sonder resten restje*, dat Epkema ek by Cats ûntdutsen hat: *Soo dat ick in de rust geen rust vinde*, en dat ik allyksa weromfoun haw yn in sonnet fan de Italjaenske dichter Ciro di Pers, it fers *Al proprio Letto*, dêr't er *nella mia requie irrequiete* op leit.

Ta bislút soe ik noch wize wolle op it feit, dat net allinne oer de estetyske wearde fan *Tjesckmoars see-ængste* ûngelyk tocht is; ek oer de datearring binne

de lju it net iens. Epkema wie fan bitinken, dat it fers om 1632 hinne ûntstien is, doe't Prins Freark Hindrik fan doel wie om Dúnkerken oan to taesten, dat foar de séhannel fan de Republyk in duorjend gefaer wie. Hy wiisde der op, dat yn niisneamd jier út Flissingen wei gân's dien wie om it Dúntsjerker rosmos ûnder de kwint to krijen en datselde, tocht Epkema, soe yn Fryslân ek wol bard wêze. Mar plannen tsjin de Dúntsjerkers sille der faeks letter ek wol west hawwe en my tinkt, dat Epkema fan dat oangeande net sterk stiet. Oan de oare kant soe ik ek Kalma syn miening net samar ûnderskriuwe wolle en forklearje, dat *Tjesckmoar* sûnder mis in let fers is, in fers, dat ús dúdlik sjen lit, dat de hân fan 'e master ûnwis wurden wie.

G.N. Visser.